

NICOLAE BILEȚCHI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**ALEXANDRU BURLACU: TEXISTENȚE
PROSPECTIVE ȘI INTROSPECTIVE**

Abstract. Alexandru Burlacu's book *Texistences III. Ulysses' Shadow* presents a continuation of his books published in 2012. They are broadly characterized by a prospective approach and by the author's temptation for another form of analysis, the intrinsic one. The critical trends mentioned should be in no way understood as two orientations, one over another, but as two absolutely necessary ways for intuition of literature perspective. The beneficial results of this displacement or, rather, substitution of critical views have not been too much expected. Conclusive evidence of this are the studies included in the three sections of the book: *Circe's Island*, *Palimpsest* and *Light Refraction* in which there are analyzed books written by I. Druta, A. Busuioc, S. Vangheli, D. Matcovschi, A. Turcanu, P. Goma, as well as a number of writers of the interwar period.

Keywords: prospective, introspective, palimpsest, dialogism, polyphony, carnival, hermetic, trairst generational movement, bivoc word.

Printre multiplele cărți ale prodigiosului critic literar Alexandru Burlacu – *Critica în labirint* (1997), *Mișcarea literară din Basarabia anilor '30: atitudini și polemici* (1999), *Proza basarabeană: fascinația modelelor* (1999), *Poezia basarabeană și antinomiile ei* (2001), *Literatura română din Basarabia: anii '20-'30* (2002), *Tentația sincronizării* (Timișoara, 2002), *Vladimir Beșleagă. Po(i)etica romanului* (2009), caracterizate printr-o abordare, în linii mari, prospectivă a problemelor literare, – ultimul său volum, propus spre examinare, *Texistențe III. Umbra lui Ulysse* (Chișinău, „Profesional service”, 2012) e unit cu alte două volume, precedente, cu denumirea comună, *Texistențe*, (vol. I, 2007, vol. II, 2008) și se caracterizează de acum prin tentația accentuată a autorului către o altă formă de analiză – cea intrinsecă.

Tendențele critice amintite nu trebuie înțelese în niciun caz ca două orientări, una în defavoarea alteia, ci ca două modalități absolut necesare pentru intuirea perspectivei literaturii. Așa stând lucrurile, critica lui Al. Burlacu se cuvine analizată în funcție directă de problemele concrete ale literaturii dar, vom adăuga noi, și de unele corective impuse de timp.

Debutul criticului ține de perioada începutului mișcării de eliberare în Republica Moldova. În acest sens, el a fost aproape scutit în actul critic de aplicarea ideilor proletcultiste ale realismului socialist, deși pe acestea le cunoștea căci, pe parcursul studiului universitar, a avut și suficient timp, și reale posibilități literare de „asimilare teoretică” a lor. Dar, deși unii critici uneori o mai făceau din indolență, el s-a sustras

acestei inerții, iar în cazurile când totuși era impus s-o facă, a făcut-o cu mult tact și suficientă prudență, refugiindu-se în domeniul literaturii interbelice proaspăt eliberată de sigiliul indexului sistemului totalitar sovietic, al cărei studiu, dintru început, nu putea fi altfel decât, după cum am mai spus, unul prospectiv. Când însă în urma unui astfel de studiu, a intuit particularitățile artistice ale acestei perioade literare rămânând fascinat de modelele puse la dispoziție de aceasta și de farmecul molipsitor al eșantioanelor, care în perspectiva timpului se impuneau a fi transplantate, a înțeles că e nevoie stringentă de o nouă viziune în actul critic, ce s-ar dovedi valabilă și pentru perioada interbelică și a ales-o, cum era firesc să fie, pe cea intrinsecă, schițându-i contururile, deocamdată, în trei studii unite printr-o denumire generică de *Texistențe*.

Rezultatele benefice ale acestei strămutări sau, mai bine zis, compliniri de viziuni critice, nu s-au lăsat prea mult așteptate. Drept dovadă concludentă în acest sens stau studiile incluse în cele trei compartimente ale cărții lui Alexandru Burlacu, proaspăt apărute, *Texistențe III. Umbra lui Ulysse, – Insula lui Circe* (corect – Circei), *Palimpsest și Refracții în clepsidră*. Sunt, în linii mari, compartimente cu articole de o actualitate stringentă, riguros documentate și strict argumentate, cu o ținută științifică frumos orchestrată și o expunere bine articulată.

Primul compartiment, *Insula lui Circe*, înglobează nouă articole de problemă consacrate unor personalități de seamă ale vieții noastre literare: I. Druță, V. Coroban, A. Busuioc, S. Vangheli, D. Matcovschi, A. Țurcanu, P. Goma, A. Pleșu și G. Liiceanu. De numele fiecăruia dintre ei criticul leagă o problemă ce îi caracterizează, îi străluminează particularitățile de creație, îi scoate în evidență o trăsătură sau alta a specificului său artistic. De o precizie demnă de invidiat, trăsăturile acestea, depistate cu multă dezinvoltură de către critic, devin apoi cheie universală de descifrare a creației scriitorului în întregime: „Druță e vigilant, nu știi cum se întorc vremurile. Așa e felul său de a fi, de a vorbi în doi peri, de a fi echivoc, de altfel, un mod foarte eficient de a scrie, deloc condamabil în condițiile «omniprezentei cenzuri» dar umilitor în ziua de azi” (*Druță și căruța națiunii*, p. 25); „În proza lui Vangheli lumea maturului, viziunea omului atoateștiutor este răsturnată și rivalizată de perspectivele copilului descoperitor al «țării minunilor» (*Guguță, emulul lui Vangheli*, p. 60); „Și aici mi-am amintit, scrie A. Busuioc, adică m-am gândit la unul din mijloacele folosite în asemenea cazuri de televiziune: poliecranul... – un ecran împărțit în două sau în patru, și în fiecare jumătate sau sfert de ecran simultan și paralel tot tabloul, deși componentele lui se află la kilometri depărtare una de alta.

Pe hârtie nu poți scrie așa ceva, de aceea voi ruga cititorul ca tot ce va urma să fie citit cu gândul la poliecran...” (*Aureliu Busuioc: între poliecran și metaroman*, p. 46); „Adevărul pus în lumină de el (de Andrei Țurcanu – *N.B.*) stă pe muchia dintre ființare și nonființare, mai exact, un adevăr al unui „destin întors”. De aceea, patosul operei sale este unul care refuză din start jocul facil, bagatela, metafora comună, efuziunile banale, ținând trăirea totală, intransigentă și combustia absolută” (*Un Ulysse postmodern pe insula lui Circe*, p. 96)...

Fără aceste chei de descifrare a subtextului latent al operei literare o analiză nu va fi, metaforic vorbind, executată „la cheie”, adică la un nivel „complet finisat, bun pentru a fi dat în folosință” (Dex) cititorului. Fără ele ne-ar fi greu de înțeles cum Guguță a ajuns să fie emulul lui S. Vangheli, cum, nefolosind posibilitățile poliecraului, A. Busuioc ar fi putut da naștere unui „hronic (al Găinarilor – N.B.) care este foarte concentrat în esență” (p. 59), dar despre care cu posibilitățile artistice ar fi putut scrie doar atât: „Mare plească, citim în metaroman, istoria unui sat, de fapt cătun, ajuns în două sute de ani până la numărul cinci-șase cu gospodăriile” (p. 54), cum adevărul adus la lumină în cărțile sale de către Andrei Țurcanu „stă pe muchia dintre ființare și nonființare” (p. 96), cum, în sfârșit, folosind modul de vorbire „în doi peri” (p. 26), I. Druță a reușit să mușamalizeze în opera sa cu multă abilitate ideile năstrușnice despre moldovenismul primitiv, despre destinul intelectualității, despre limba noastră literară ș.a. care azi nu-i mai fac cinste.

Dar invitația criticului de a respecta riguros aceste reguli nu trebuie fetișizată, nu se cuvine împinsă în extreme, căci, procedându-se astfel, putem lesne ajunge la alte inexactități, mai mari decât neglijarea primelor precepte. Spre regretul nostru, astfel de fetișizări s-au strecurat în unele deliberări ale criticului, ceea ce a condus la niște afirmații aproximative ori la unele polemici gratuite. Astfel, vorbind despre aflarea lui Ion Druță la Moscova, la Cursurile literare superioare de pe lângă Institutul de Literatură „M. Gorki” al Uniunii Scriitorilor din URSS (1956-1957), Alexandru Burlacu scrie: „...autorul s-a autoexilat (zice poporul) la Moscova, unde și începe, de fapt, cariera sa de «disident»” (p. 20).

Afirmația ni se pare pripită. La acea oră (1956-1957) I. Druță avea la activ culegerea de povestiri *La noi în sat* (1953) și alte vreo 10-15 nuvele publicate aparte în care, refuzând aproape cu desăvârșire zugrăvirea prezentului socialist, abordează, în principiu, o problematică folclorică, o tematică a trecutului sau una general-umană. Sustragerea de la realitatea socialistă însemna în concepția scriitorului refuzul esopic de a minți cititorul, teama lui camuflată de a se deda poleirii prezentului, atât de caracteristică literaturii din primul deceniu dogmatic.

Activitatea sa de disident începe, așadar, de la începutul carierei sale scriitoricești, și nu de prin anii 1956-1957 când, abordând problematica prezentului, scriitorul este tot mai insistent ademenit de trădarea personajelor cu care a debutat, fie și mai primitiv, dar, în schimb, mai realist. În pofida logicii, demonstrate de personajele autorului din acești ani, criticul inițiază chiar o polemică cu un oarecare lustruitor, cică, al operei druziene „îngroșând” astfel propria greșeală. „Ca omul sub vremi, afirmă el în mod categoric, Druță nu și-a trădat personajele (subl. criticului – N.B.), cum încearcă a-l lustrui cineva, el a fost și rămâne un scriitor sovietic, mai puțin decis să aleagă *grâul din neghină* sau adevărul între «Cervus Divinus» și «Mârtoaga cu clopoței»” (p. 5). E o chestiune de principiu, dacă ținem cont de faptul că I. Druță își schimbă viziunea asupra prezentului exact în perioada când liderul partidului, N. S. Hrușciiov, după ce a încercat să aplice în practică programul său de „dezgheț” ideologic, a început, speriat de urmările lui, să revină și mai crunt

la atrocitățile sistemului totalitar sovietic, aducându-l pe scriitor la părerea că socialismul e o societate care nu poate fi nici suportată, nici schimbată, iar mai târziu – la necesitatea îmbrățișării unei idei cu totul false a unui socialism cu fața umană, ce și-a lăsat urmări nefaste asupra creației lui.

„Palimpsest”, cel de al doilea compartiment al cărții lui Alexandru Burlacu *Existențe III. Umbra lui Ulysse*, reprezintă o suită din nouă articole care, cu excepția bucăților *Sava Pânzaru în Sahara literară* și *Un hermeneut al receptării, Dumitru Apetri* care, scrise cu pătrundere și rafinament, înclină spre profilul literar, și *Haralambie Corbu, la timona datoriei* și *Ana Bantș, cu evantaiul autenticului*, care scrise și ele în bună cunoștință de cauză, dar și cu un aflux cam spumos de aciditate, alunecă spre pamfletul literar, vine să susțină un gen, am putea spune, pe cale de a fi dat uitării în critica noastră literară – recenzia.

Nobilă și plină de perspective această tentație de a reînvia un gen supus uitării căci, zicea Cervantes „...fiind poet, ai putea ajunge la mare faimă, dacă te călăuzești mai mult după părerea altora decât după părerea domniei tale”. Or, literatura noastră e aproape complet lipsită de această „altă părere”, cea a recenzentului, și eforturile domnului Alexandru Burlacu se cuvin încurajate pe toate căile.

Vorbind de aceste osteneți, e nevoie să nu uităm și de eforturile timpului care își lasă amprenta asupra operei. Aceste amprente, trebuie să spunem, uneori sunt trecute cu vederea cu desăvârșire. Să nu se uite că fiecare operă de artă are doi autori. „Orice operă de artă mai veche, ne spune L. Blaga, are doi autori: artistul care a plăsmuit-o și timpul care i-a adăugat patina”, adică vechimea, trăinicia. Dovadă concludentă în acest sens sunt istoriile literare care s-au devalorizat într-atât încât sunt pe cale de a-și pierde actualitatea. Nu întâmplător cercetătorul literar Marian Popa a adăugat la ultima ediție a lucrării sale *Istoria literaturii române* apendicele „de azi pe mâine”. „Orice istorie literară, constată Alexandru Burlacu, și-a pierdut sensul, mai exact, organicitatea, calitatea fundamentală și cea mai de preț a *Istoriei*... lui George Călinescu... În acest context «O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia», cu un foarte bogat dosar al receptării (acum câțiva ani cineva număra peste o sută de cronici, recenzii, articole și reflecții), capătă noi sensuri și dimensiuni...” (p. 102, 103). De ce, se întreabă Alexandru Burlacu, simțind că a găsi răspunsul la această întrebare, înseamnă a intui mai larg diagnosticul oricărei lucrări supuse în acest compartiment recenzării. De atâta, răspunde el, pentru că „succesul și contribuția inedită a volumului stă în *modelul dialogic al discursului critic* (subl. autorului – *N.B.*), model contrapus celui monologic «dictatorial», promovat preferențial de marea majoritate a istoriilor, cu adevăruri în ultimă instanță. De aici și calitatea cea mai de preț a *istoriei deschise*” (p. 103) a lui Mihai Cimpoi.

Tot în acest motiv, al apelului la modelul dialogic și al teoriei „cuvântului bivoc” bahtinian, rezidă și importanța analizei cărții Alionei Grati *Romanul ca lume postbabelică. Despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc*; al studiului monografic al Galinei Aniței *Inadaptatul în proza românească interbelică (structura tipologică și valoarea*

lui estetică); al cărții lui Grigore Canțâru *Totul pare un palimpsest (Interogații asupra funcționării intertextualității în literatura română*; al celui de al șaptelea volum al lui Iurie Colesnic din colecția „Basarabia necunoscută”, care Basarabie, în opinia lui Al. Burlacu, „... are o geografie și o istorie, o ierarhie de valori” (p. 128) ce se cuvin apreciate doar cu modalitățile critice menționate mai sus.

Ultimul compartiment al cărții *Refracții în clepsidră*, ia în discuție literatura perioadei interbelice puse la index de către sistemul totalitar sovietic. Lipsite de acest segment important, literele din spațiul basarabean au fost în fond văduvite completamente de suportul tradițiilor. Din acest motiv, Alexandru Burlacu reia studiul perioadei literare de la eșantioanele ce s-au făcut simțite, dar rămase aproape neidentificate: *Rezonanțe eminesciene, Ion Barbu și ermetismul lui Al. Robot, La școala lui Arghezi: Teodor Nencev, Creangă în transpunere intertextuală; Rebreanu: model de construcție românească, Mircea Eliade și mișcarea generaționistă, Umbre în clepsidră* (despre influența revistelor *Viața Basarabiei, Cuget moldovenesc, Bugeacul, Poetul, Itinerar, Pagini basarabene* sau niște influențe mai îndepărtate – *Ion Buzdugan: imaginarul arcadic, Vladimir Cavarnali: poezia faustică, Roman trăirist de Ioan Sulacov*).

Bine-venite aceste influențe când sunt întreprinse la obiect și la randamentul lor natural. Când însă sunt suprasolicitate, lasă impresia unei cheltuieli inutile de combustie literară pentru a dovedi lucruri minore, cum e cazul cu polemicile dintre tineri și bătrâni reduse până la urmă la „mult zgomot pentru nimic” (p. 259) sau cu datele biografice atât de expeditivă despre unii scriitori încât nu spun mai nimic despre ei în plan artistic.

În genere, întregul compartiment *Refracții în clepsidră* s-ar cuveni unit și transformat într-un studiu amplu despre scriitorii și operele lor din perioada interbelică, dacă vrem ca această perioadă să apară integrală și proaspătă, nu ca articolul *Singularitatea și singurătatea lui Vasile Coroban* care, pentru 1987, anul redactării, era excelent ca sursă de informație, iar pentru 2012, când a apărut în culegerea în discuție pare de acum întrucâtva depășit, oamenii cunoscând de acum istoriile relatate. Ideea cărții transpare nu numai din studiile publicate la acest compartiment, ci și dintr-o serie de volume de acum apărute ale criticului.

În cazul în care analizele pertinente din culegerea *Texistențe III*, în drumul lor de la studiul prospectiv la cel introspectiv vor evolua, așa cum îi recomandăm să o facă, într-o sinteză largă, va avea de câștigat atât procesul literar, cât și autorul ce își va deschide un nou câmp de analiză la acel nivel depistat chiar de el la Mihai Cimpoi din a sa *Istorie deschisă...*, care *Istorie* pe parcursul a mai bine de cincisprezece ani s-a bucurat de peste o sută de recenzii, toate competente și profunde. Am dori ca această recomandare a noastră să fie receptată de către Alexandru Burlacu ca o obligație cetățenească, căci – să nu se uite! – din cei trei cercetători porniți după 1989 pe calea studiului literaturii interbelice mai înainte completamente date uitării – Vasile Badiu, Sava Pânzaru și Alexandru Burlacu – a rămas doar el și ar fi păcat să nu-și dorească să aibă la activ un atare volum de sinteză ce i-ar încununa frumos activitatea de o viață.